

*Alaudin Brkić**¹

*Smajo Šabić**²

SUĐENJE NA DALJINU KAO PRETPOSTAVKA VOĐENJA PARNIČNOG POSTUPKA

Sažetak

Način vođenja parničnog postupka uređen je Zakonom o parničnom postupku, u toku kojeg je propisana obaveza prisustva parničnih stranaka i drugih učesnika na ročištima u toku parničnog postupka. Razvoj savremenih informacionih tehnologija, te nastupanje određenih vanrednih okolnosti, kao što je u skorijem proteklom periodu bila pojava pandemije uzrokovana virusom COVID-19, navodi nas na razmišljanje kako obezbijediti parničnim strankama pravo na pristup sudu, a da pri tome u tradicionalni način vođenja parničnog postupka koji se zasniva na načelu neposrednosti, načelu javnosti, te načelu kontradiktornosti budu ugrađena određena digitalna informaciona rješenja koja bi u svakom pogledu doprinijela ekonomičnijem i funkcionalnijem vođenju parničnog postupka, a da pri tome ostanu zadržana sva prava parničnih stranaka u pogledu pristupa sudu. Kroz ovo naučno istraživanje, autori će se baviti istraživanjem mogućeg načina vođenja sudskog parničnog postupka korištenjem informacionih video i tonskih tehnologija sa posebnim osvrtom na uporedno pravna rješenja, s ciljem istraživanja mogućeg organizovanja suđenja bez potrebe fizičkog prisustva parničnih stranaka ili ostalih sudionika u toku postupka, kroz pronalazak mogućih odgovarajućih rješenja koja bi mogla biti ugrađena u buduća zakonska rješenja, koja bi stvorila pretpostavke za održavanje ročišta na daljinu kao jednog funkcionalnijeg načina vođenja parničnog postupka.

Ključne riječi: parnični postupak, informacione tehnologije, ročište na daljinu, parnične stranke pandemija, digitalizacija parničnog postupka

1. Uvod

Razvojem informacionih tehnologija kroz proteklih dvadeset godina došlo je do revolucionarnih promjena u svakom segmentu društvenog uređenja. Informacione tehnologije predstavljaju značajan napredak koji je prije pola vijeka bio nezamisliv u našem društvu. U dalekoj prošlosti bilo je nemoguće da putem digitalnih informacionih tehnologija imamo mogućnost vođenja razgovora sa drugom osobom koja je udaljena hiljadama kilometara, a da pri tome slika i ton budu toliko jasni i istovremeni, da se stiče dojam da se razgovor

¹ Prof. dr. sci., Pravni fakultet Univerziteta u Zenici

² Doc. dr. sci., Pravni fakultet u Univerziteta u Zenici i sudija Kantonalnog suda u Sarajevu

vodi sa fizički prisutnom osobom.³ Zahvaljujući tom informacionom i digitalnom civilizacijskom napretku, svi segmenti društvenog uređenja na određen način su iskoristili te informacione, digitalne pogodnosti te izvršili osavremenjivanje svojih tehnoloških i drugih razvojnih potencijala. U tom pogledu privredna djelatnost je u svakom njenom segmentu, možemo slobodno reći se i najbrže prilagodila novim razvojnim digitalnim dostignućima, tako da danas imamo određene proizvodne procese koji su u cijelosti ili u njihovom većem dijelu digitalizirani. Na polju obrazovanja također zahvaljujući telekomunikacijskom razvoju imamo veoma značajan napredak, tako da je sve više obrazovnih djelatnosti zastupljeno kroz obrazovanje na daljinu, počev od *online* konferencija, okruglih stolova, stručnih savjetovanja pa do redovnog organizovanja pohađanja studija na daljinu koji je sve više zastupljen u svim obrazovnim sistemima. Uzimajući u obzir i određene vanredne okolnosti u kojim se može naći određeno društvo kao što je ratno stanje, pandemija kroz koju je cjelokupno čovječanstvo prošlo prije samo dvije godine, koja je kao takva zaustavila normalan i redovan način odvijanja planiranih aktivnosti u pravosudnom sistemu svakog društva, navedene okolnosti nas navode na opravdano razmišljanje i traženje odgovora, na pitanje da li i koliko postojeće raspoložive informacione tehnologije mogu biti primijenjene u pravosudnim sistemima, odnosno u sudskim postupcima određenog društveno pravnog poretka.

2. Uopšte o suđenju na daljinu

Pod pojmom „suđenja na daljinu,“ podrazumijeva se organizovanje usmenih ročišta koja se provode na takav način da učesnici u sudskom postupku nisu fizički prisutni u sudnici, već prisustvuju ročištu putem video linka, upotrebom videokonferencijskog sistema.⁴ Na takav način bi bila omogućena video i tonska komunikacija na daljinu, koja bi se odvijala između suda i parničnih stranaka, te drugih učesnika u toku postupka. Suđenje na daljinu treba posmatrati kao savremeni način vođenja sudskih postupaka organizovan uz pomoć i korištenje informacionih video tehnologija radi ostvarenja komunikacije na daljinu. Suđenje na daljinu u parničnom postupku podrazumijevalo bi tok parničnog postupka, u kojem bi održavanje ročišta ili izvođenje dokaza bilo u cijelosti ili djelomično organizovano uz pomoć korištenja audiovizualnih tehnologija. Govoriti o modernizaciji parničnog postupka te prihvaćanju novih paradigmi danas nije moguće bez analize tehnoloških unaprjeđenja koja bi trebala pratiti dinamične promjene u svakodnevnom životu.⁵ Ovakav način uređenja sudskog postupka

³ U takve digitalne informacione tehnologije spadaju mobilni uređaji, aplikacije kao što su: Viber, WhatsApp, Messenger, Skype, Facebook, Twiter i druge aplikacije pomoću kojih se ostvaruje tonsko i video povezivanje dviju ili više osoba koje su fizički udaljene jedna od druge.

⁴ Učesnicima u sudskom postupku se podrazumijevaju parnične stranke, svjedoci vještaci i drugi učesnici.

⁵ A. Uzelac, *Zakon o parničnom postupku na putu prema novoj paradigmi*, Pravni fakultet

bi učinio revolucionarni iskorak u ukupnom pravosudnom sistemu. Naravno, ovakav način organizovanja suđenja na daljinu bi za sobom stvorio i niz problema i dilema koje naučna doktrina mora pažljivo istražiti, te pronaći odgovarajuća naučna rješenja koja bi kao takva mogla biti inkorporirana u zakonska rješenja, koja bi u konačnici poslužila kao osnov za organizovanje suđenja na daljinu. Uspješnost primjene informacijske tehnologije ovisi o nizu elemenata kao što su odabrani zakonodavni okvir, jedinstveno uređenje, osiguranje znatnih finansijskih sredstava za opremu, obrazovanje, pohrana i elektronički potpis.⁶

Klasični način organizovanja sudskih postupaka, koji propisuje obavezno fizičko prisustvo stranaka u sudskom postupku, predstavlja veoma skup, te kao takav nedovoljno ekonomičan način organizovanja sudskog postupka. Stoga je neophodno da u vremenu u kojem živimo, iskoristimo raspoložive kapacitete informacionih tehnologija u onom obimu koji nam dozvoljava da parnični postupak učinimo mnogo ekonomičnijim i samim tim funkcionalnijim. Informaciono tehnološka rješenja koja bi poslužila za organizovanje suđenja na daljinu obuhvataju video platforme za održavanje ročišta na daljinu, sisteme koji omogućavaju arhiviranje, distribuciju i razmjenu dokumenata, njihovo pohranjivanje te digitalno upravljanje predmetima. Takve napredne informacione tehnologije bi omogućile povezivanje stranaka u postupku tako da sudija, stranke, advokati, svjedoci, vještaci koji nisu u isto vrijeme fizički prisutni u sudnici, svi zajedno bi bili povezani na internetskoj platformi, i na taj način svako u svom pravnom položaju bi učestvovao u sudskom postupku, u kojem bi takva prisutnost stranaka na suđenju poprimila jednu novu dimenziju koja u potpunosti bi omogućila parničnim strankama pravo na pristup sudu.

3. Postojeći način uređenja parničnog postupka u Bosni i Hercegovini

Parnični postupak po svojoj pravnoj prirodi predstavlja Zakonom uređen način i metod pravne zaštite povrijeđenih ili ugroženih subjektivnih građanskih prava.⁷ Stoga parnični postupak možemo posmatrati kao redovan put pravne zaštite u području građanskopravnih odnosa.⁸ Parnični postupak kao pravni put i način ostvarivanja pravne zaštite subjektivnih građanskih prava ima svoju

Sveučilišta u Zagrebu, 2023, 9.

⁶ Više o tome A. Maganić, „Elektroničko vođenje postupka“, u: *Novosti u parničnom postupku - Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o parničnom postupku* (NN br. 57/11); ur. Mihajlo Dika et al., Zagreb: Organizator, 2011, 73.

⁷ Parnični postupak je najznačajniji dio građanskog sudskog postupka. Riječ je o postupku koji redovno pretpostavlja određeno predprocesno stanje – spor pravni ili činjenični, o postojanju povredi ili ugrožavanju subjektivnog prava. Više o tome R. Keča, *Građansko procesno pravo*, deseto izdanje Beograd 2010, (dalje R. Keča), 33.

⁸ Više o tome S. Triva/V. Belajec/M. Dika, *Građansko parnično procesno pravo*, Zagreb 1986, (dalje – S. Triva/V. Belajec/M. Dika), 3.

višestruku ulogu. Kao takav parnični postupak je uređen normama parničnog procesnog prava, u kojem je sud dužan na načelu usmenosti, neposrednosti, te kontradiktornosti, potpuno i pravilno utvrditi sporno činjenično stanje, te na isto primijeniti odgovarajuće materijalno pravo, te izvesti pravilan zaključak o osnovanosti postavljenog tužbenog zahtjeva, i na kraju donijeti pravilnu i zakonitu odluku.⁹

U pravosudnom sistemu Bosne i Hercegovine, još uvijek nisu obezbijedena tonska snimanja ročišta. Elektronska komunikacija među parničnim strankama i sudom uopće nije zaživjela. Nažalost određen broj sudija, još uvijek lično ne koristi napredne informacione tehnologije kao što su određeni kompjuterski programi, internetske platforme i sl., što sve navedeno utječe na dužinu trajanja postupaka te samu ekonomičnost istih. Postojeće odredbe Zakona o parničnom postupku propisuju obavezu suda da odlučuje o tužbenom zahtjevu, u pravilu, na osnovu prethodno provedene usmene, neposredne i javne rasprave.¹⁰ Navedeno pravilo podrazumijeva obavezu suda da provede parnični postupak uz učešće parničnih stranaka, koje će neposredno pred sudom iznijeti sve činjenice na kojim temelje svoje zahtjeve, te predložiti dokaze kojim dokazuju osnovanost tako istaknutih zahtjeva. U tom pogledu zakonodavac je propisao i određene sankcije za one parnične stranke, koje ne pristupe na ročište na koje su uredno pozvane. Ukoliko na pripremno ročište ne dođe tužilac, a bio je uredno obaviješten i pozvan, sud će donijeti rješenje kojim se tužba smatra povučenom, osim ako tuženi ne zahtijeva da se ročište održi. Ukoliko na pripremno ročište ne dođe uredno obaviješten tuženi, ročište će se održati bez njegovog prisustva.¹¹ Kroz navedene zakonske odredbe do izražaja dolazi načelo neposrednosti koje se manifestuje u obavezi parničnih stranaka da lično ili putem punomoćnika ili zastupnika neposredno prisustvuju ročištima u toku parničnog postupka. Neposrednost u raspravljanju nužno pretpostavlja da se raspravljanje obavlja usmeno na ročištima pred sudom, posebno na ročištu za glavnu raspravu.¹²

Kada je u pitanju elektronska komunikacija u toku parničnog postupka, Zakon o parničnom postupku propisuje jedinu mogućnost upućivanja podnesaka

⁹ Načelo usmenosti kao i načelo neposrednosti su načela parničnog postupka koja dominiraju u toku parničnog postupka, a posebno u fazama održavanja ročišta na kojim parnične stranke usmeno izlažu činjenične navode na kojim temelje svoje stavove. Također, načelo neposrednosti posebno dolazi do izražaja, jer sud u toku prvostepenog postupka odlučuje na osnovu usmenog, neposrednog i javnog raspravljanja.

¹⁰ Član 4. Zakon o parničnom postupku („Službene novine Federacije BiH“, broj 53/03,), koji je stupio na snagu 05. 11. 2003. godine, Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o parničnom postupku („Službene novine FBiH“, br. 73/05, 19/06) i Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o parničnom postupku (“Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, br.98/15 od 23. 12. 2015.godine) – (u daljem tekstu ZPPFBiH)

¹¹ Član 84. ZPP-aFBiH

¹² Više o tome M. Dika, „O načelu neposrednosti u parničnom postupku de lege lata uz neke projekcije *de lege ferenda*“, *Zbornik Pravnog fakulteta Zagreb*, 2008, 903.

sudu elektronskom poštom.¹³ Međutim takvi podnesci moraju biti ovjereni kvalifikovanim elektronskim potpisom.¹⁴ Kako u Bosni i Hercegovini nije zaživio elektronski potpis, samim tim ni navedena odredba nije našla svoje mjesto u primjeni. Pored mogućnosti dostavljanja podnesaka elektronskom poštom, postojećim odredbama ZPP-a nije ostavljena mogućnost održavanja ročišta putem *online* aplikacije. Međutim za razliku od Zakona o parničnom postupku, izmjenama i dopunama Zakona o upravnom postupku koje su donesene 2022. godine napravljen je revolucionarni iskorak kada je u pitanju organizovanje i vođenje upravnog postupka.¹⁵ Pomenutim izmjenama Zakona o upravnom postupku propisana je mogućnost vođenja upravnog postupka odnosno održavanje usmene rasprave putem platforme za video komunikaciju, ukoliko za takvu raspravu postoje tehničke mogućnosti.¹⁶ Na opisani način zakonodavac po prvi put uređuje i dopušta vođenje upravnog postupka pred nadležnim upravnim organima uz korištenje platforme za video komunikaciju.

4. Suđenje na daljinu u uporedno pravnim sistemima

Određeni pravni sistemi su kroz protekli period svoje sudske postupke organizovali kroz uvođenje informacionih tehnologija koje svakodnevno u sudskim postupcima primjenjuju gdje su na taj način organizovali suđenja na daljinu u cijelosti ili djelomično. Tako uređeni pravni sistemi sa svim njihovim prednostima i nedostacima predstavljaju jedan revolucionarni napredak kada je u pitanju organizacija suđenja na daljinu. Iskustva u pogledu primjene ovog načina organizovanja suđenja u uporednim sistemima svakako mogu biti od izuzetno velike važnosti za opredjeljenje načina uređenja pravosudnog sistema u Bosni i Hercegovini, kako bi opredijelio najadekvatniji način organizovanja suđenja na daljinu u građanskim sudskim postupcima.

4.1. Suđenje na daljinu u hrvatskom pravnom sistemu

Parnični postupak Republike Hrvatske omogućuje održavanje ročišta ili izvođenja pojedinih dokaza korištenjem audiovizualnih uređaja i tehnologija uz pomoć kojih se komunikacija među parničnim strankama odvija na daljinu, putem video konferencijske komunikacije.¹⁷ Mogućnost suđenja na daljinu

¹³ Član 334. stav 1. ZPP-a FBiH.

¹⁴ Član 334. stav 4. ZPP-a FBiH.

¹⁵ Zakon o izmjenama i dopunama zakona o upravnom postupku („Službene novine Federacije BiH”, broj: 61/22)

¹⁶ Član 10. Izmjena i dopuna Zakona o upravnom postupku - U članu 147., iza stava (1) dodaje se novi stav (2) koji glasi: „(2) Usmena rasprava iz stava (1) ovog člana se može održati i putem platforme za video komunikaciju, ukoliko postoje tehničke mogućnosti.“.

¹⁷ Više o tome D. Bodul/A. Brkić, „Digitalizacija građanskog sudovanja: e-pravosuđe kao

u građanskom parničnom postupku Republike Hrvatske uvedena je 2019. godine, izmjenama Zakona o parničnom postupku.¹⁸ U skladu sa navedenim izmjenama Zakona sud može odrediti da se ročište održi na daljinu, uz korištenje odgovarajućih audiovizualnih uređaja i tehnološke platforme za komunikaciju na daljinu ili da se time izvede pojedini dokaz, nakon što o tome pribavi očitovanja stranaka i drugih sudionika koji trebaju sudjelovati na ročištu koje će se održati na daljinu. Navedenim izmjenama mijenja se čl. 115. na način da se razrađuje odredba koja propisuje tehničke uvjete potrebne za održavanje ročišta na daljinu. Uz to propisuje se da je prije donošenja odluke o održavanju ročišta na daljinu, sud dužan pribaviti očitovanja stranaka i drugih sudionika o održavanju ročišta ili izvođenju pojedinoga dokaza na daljinu.¹⁹

Detaljniji način korištenja odgovarajućih audiovizualnih uređaja i tehnološke platforme za komunikaciju na daljinu ili izvođenje pojedinog dokaza uređen je Pravilnikom koji donosi ministar nadležan za poslove pravosuđa.²⁰ Pravilnik je donijelo Ministarstvo pravosuđa i uprave 2022. godine, a stupio je na snagu 5. januara 2023. godine. Ročište na daljinu i izvođenje dokaza na daljinu u smislu ovoga Pravilnika u pravilu mora se održati na način da svi sudionici postupka mogu komunicirati u stvarnom vremenu te da budu vidljivi sudcu. Prije početka ročišta sud će provjeriti je li veza uspostavljena sa svim sudionicima postupka te ima li sud mogućnost sudionika postupka čija prisutnost nije nužna cijelo vrijeme. Sud će također upozoriti sudionike postupka da imaju isključene sve druge uređaje koji nisu nužni za održavanje ročišta, a posebno one koji stvaraju buku. Na početku ročišta, sud će obavijestiti sudionike postupka o načinu održavanja ročišta, a posebno o načinu javljanja sudionika postupka u slučaju postavljanja pitanja ili davanja određene izjave ili iskaza. Prilikom saslušavanja stranke, svjedoka ili drugog sudionika postupka sud će upozoriti sudionika postupka da se ne udaljava od audiovizualnog uređaja bez dopuštenja suda.²¹

4.2. Sudeње na daljinu u austrijskom pravnom sistemu

Austrija predstavlja vodeću državu u Evropi u pogledu razvoja i implementacije elektronskih sistema u pravosuđu. Uvođenjem ERV. sistema (*Elektronischer*

instrument gospodarske konkurentnosti“, *Savremeni izazovi EU Republike Hrvatske i zemalja zapadnog Balkana*, Rijeka 2020, 19.

¹⁸ Članom 115. stav 3. Zakona o izmjenama i dopunama Zakona parničnom postupku Republike Hrvatske propisano je da sud može odrediti da se ročište održi na daljinu, uz korištenje odgovarajućih audiovizualnih uređaja i tehnološke platforme za komunikaciju na daljinu, ili da se na taj način izvede pojedini dokaz.

¹⁹ J. Čizmić, „Novo uređenje zapisnika o parničnom postupku“, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, vol. 44, br. 1, 1-24 (2023), 13.

²⁰ Pravilnik o održavanju ročišta na daljinu („Narodne novine Republike Hrvatske“ br. 154/22.)

²¹ Član 9. Pravilnika o održavanju ročišta na daljinu

Rechtsverkehr) još 1990. godine, Austrija je postala prva država koja je u pravosudni sistem uvela elektronsku komunikaciju.²² Upotrebom ERV. sistema, omogućena je komunikacija između suda i učesnika u sudskim postupcima. Koristi se za razmjenu ili podnošenje dokumenata, dokaza i prijenos drugih informacija i podataka relevantnih za postupke koji su u toku. Austrija je 16. marta 2020. godine usvojila Savezni zakon o pratećim mjerama za COVID-19 u pravosudnom sistemu.²³ Zakon je omogućio veću upotrebu videokonferencijskog sistema u sudskim postupcima, s ciljem da se omogući funkcionisanje pravosudnog aparata u građanskim predmetima za vrijeme pandemije. Zakonom iz 2020. godine, omogućeno je sprovođenje ročišta u parničnom postupku bez fizičkog prisustva stranaka ili njihovih zastupnika, kao i izvođenje dokaza na usmenoj raspravi ili van nje, te mogućnost vještaka, svjedoka, prevodioca da prisustvuju ročištu putem videokonferencije. Za takav vid suđenja potrebno je prethodno da se ispune određeni preduslovi, kao što su: obezbjeđenje adekvatne opreme za komunikaciju, pristanak svih strana na upotrebu te opreme (smatra se da pristanak postoji ako stranke ne ulože prigovor u određenom roku), potvrda stranaka da postoji povećan zdravstveni rizik, kako za njih tako i za pojedince sa kojima su u neophodnom privatnom ili profesionalnom kontaktu. Bitno je naglasiti da je Austrija prva država u kojoj je u periodu pandemije COVID-19 Vrhovni sud Austrije 2020. godine donio odluku o zakonitosti suđenja na daljinu u arbitražnom postupku u kojoj je zauzeo stav da odlukom Arbitražnog suda kojom je određeno da se sprovede ročište upotrebom videokonferencije nije narušen osnovni princip da se obje strane tretiraju pravično ili njihovo pravo da budu saslušane.²⁴ Vrhovni sud se u svojoj odluci pozvao i na presudu Evropskog suda u slučaju *Sakhnovskiy protiv Rusije*,²⁵ navodeći da upotreba videokonferencije ne

²² Federal Ministry of Constitutional Affairs, *IT applications in the Austrian justice system*, Beč 2018, 10

²³ Ovaj *lex specialis* je inicijalno trebao da važi do decembra 2020. godine, ali je zbog pandemije i dalje ostao na snazi, uz brojne izmjene i dopune.

²⁴ Vrhovni sud Austrije je u svojoj odluci konstatovao da odlukom Arbitražnog suda kojom je određeno da se sprovede ročište upotrebom videokonferencije nije narušen osnovni princip da se obje strane tretiraju pravično ili njihovo pravo da budu saslušane, također je istaknuto da je upotreba videokonferencijske tehnologije u periodu COVID-19 pandemije izričito promovisana od strane austrijskih zakonodavaca, kako bi se osiguralo da se sudski postupci mogu sprovoditi.. Vrhovni sud se u svojoj odluci pozvao i na presudu Evropskog suda u slučaju *Sakhnovskiy protiv Rusije*, navodeći da upotreba videokonferencije ne predstavlja kršenje člana 6. Evropske konvencije, čak i ako jedna od strana ne pristane na takav način suđenja - Odluka Vrhovnog suda Austrije, dostupno na: <https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/Justiz/JJT-20200723>

²⁵ Presuda evropskog suda za ljudska prava u predmetu *Sahnovskij protiv Rusije* od 2. 11. 2010. godine - Kad je riječ o korištenju video veze u predmetu *Sahnovskij*: „Sud je ponovio da taj oblik sudjelovanja u postupku nije nespojiv s pojmom poštenog suđenja i javne rasprave. Međutim, podnositelju zahtjeva mora se omogućiti da prati postupak i da bude saslušan bez tehničkih smetnji te mu se mora osigurati djelotvorna i povjerljiva komunikacija s odvjetnikom.” Sud je napomenuo i da bi osobe optužene za krivična djela trebale „imati pravo prisustvovati

predstavlja kršenje člana 6. Evropske konvencije, čak i ako jedna od strana ne pristane na takav način suđenja

4.3. Suđenje na daljinu u italijanskom pravnom sistemu

Republika Italija raspolaže naprednim *e-justice* sistemom koji je razvijen od strane Ministarstva pravde Republike Italije, kao dio plana digitalizacije pravosuđa, pod nazivom (*Processo civile telematico* u daljem tekstu: PCT sistem), što u prevodu znači „*online* građanski postupak“. Implementacija ovog plana otpočela je 2003. godine, ali je proces implementacije tekao relativno sporo, kao i drugi naponi Republike Italije da sprovede reformu pravosuđa. Strategija Italije za povećanje efikasnosti pravosudnog sistema oslanja se na donošenje seta zakona. Jedan od predviđenih načina povećanja efikasnosti je rad na digitalizaciji kroz uvođenje suđenja na daljinu. U cilju bržeg širenja upotrebe PCT sistema, Italija je 2012. godine usvojila Zakon kojim se propisuje obavezna upotreba PCT sistema, tj. obavezan je elektronski prijenos svih komunikacija između sudova, advokata i stranaka u sudovima prve i druge instance, a od februara 2016. godine ista obaveza važi i za postupke pred Vrhovnim sudom. Zakon također obavezuje na elektronsko podnošenje svih podnesaka sudu. Na ovaj način, PCT sistem predstavlja sredstvo kojim se pojednostavljuju građanski postupci. Italija je prepoznala potencijal koji nude suđenja na daljinu i preduzete su konkretne mjere da ovakav vid suđenja bude implementiran. Italija je taj potencijal prepoznala godinama prije pandemije.

4.4. Suđenje na daljinu prema standardima Evropske unije

Na nivou Evropske unije nije pristupljeno digitalizaciji parničnog postupka selektivno, već je elektronska komunikacija promovisana u pojedinim oblastima, tamo gdje se ispostavilo da tehnologija može služiti sudu.²⁶ U tom pogledu videokonferencijska održavanja ročišta prvo su uvedena u postupak o sporovima male vrijednosti s obzirom da održavanje ročišta na ovaj način omogućava značajnu uštedu troškova u ovoj vrsti postupaka.²⁷ Održavanje ročišta putem videokonferencijske veze je uvedeno i prilikom regulisana pravne pomoći u građanskim stvarima. Opravdanost uvođenja elektronske komunikacije u parnični postupak je s jedne strane ušteda troškova, a sa druge strane ubrzanje raspravnog ročišta na prvostepenom sudu, ali da prisustvo nema „jednaku važnost za žalbeno ročište“.

²⁶ B. Babović Vuksanović, „Perspektive digitalizacije parničnog postupka“, *Zbornik radova Perspektive reforme parničnog postupka u Bosni i Hercegovini*, 2022, 111.

²⁷ Uredba (EZ) br. 861/2007 Evropskog Parlamenta i Vijeća od 11. jula 2007. o uvođenju evropskog postupka za sporove male vrijednosti (SL L 199, 31.7.2007., 100.) Uredba (EU) 2015/2421 Evropskog Parlamenta i Vijeća od 16. decembra 2015. o izmjeni Uredbe (EZ) br. 861/2007 o uvođenju evropskog postupka za sporove male vrijednosti.

postupka onda kada se stranka nalazi u udaljenom mjestu. Također, održavanje ročišta na daljinu može poslužiti kao dobar način zaštite učesnika u postupku kada su oni djeca ili druge osjetljive grupe učesnika.²⁸ Kada je riječ o postupcima u sporovima male vrijednosti, pravilo je da se presuđuje na osnovu podnesaka stranaka. Komunikacija sa sudom, te dostavljanje dokumenata se provodi putem elektronskih sredstava, ukoliko su takva sredstva u primjeni prema procesnim zakonima konkretne države članice i ukoliko je učesnik u postupku prethodno izričito pristao na elektronsku komunikaciju. *Ratio* uvođenja elektronske komunikacije u parnični postupak je s jedne strane ušteda troškova, a s druge strane ubrzanje postupka onda kada se stranka nalazi u udaljenom mjestu, a posebno onda kada je u inostranstvu.²⁹ Potreba za ovakvim vidom suđenja ubrzo je prepoznata i od strane međunarodnih organizacija i institucija, što najbolje ilustruje dobra praksa u ovoj oblasti koja je razvijena u relativno kratkom vremenskom intervalu.³⁰

5. Održavanje ročišta na daljinu u odnosu na načela parničnog postupka

Razumljivo je da se i u naučnoj doktrini, kao i u sudskoj praksi javljaju određene dileme da li održavanje ročišta na daljinu je u skladu sa općim načelima parničnog postupka te da li takav način organizovanja sudskog postupka obezbjeđuje pravo na pravično suđenje. U pravničkoj javnosti se nerijetko mogu čuti skeptične izjave o tome da li je održavanje ročišta na daljinu u skladu sa načelima parničnog postupka i pravom na pravično suđenje.³¹ U tom pogledu preporuka Savjeta Evropske unije je primjena i razmjena najbolje prakse u oblasti pravosuđa u državama članicama i na nivou Evropske unije.³²

²⁸ Preporuke Savjeta „*Promovisanje upotrebe i razmene najbolje prakse kod prekograničnih konferencija u oblasti pravosuđa u državama članicama i na nivou EU*“ (2015/C 250/01).

²⁹ B. Babović Vuksanović, 112.

³⁰ Evropska komisija za efikasnost pravosuđa (CEPEJ), usvojila je poseban dokument „*Smjernice za videokonferenciju u sudskim postupcima*“. Radna grupa za sajber pravdu i vještačku inteligenciju CEPEJ-a, u novembru 2021. godine objavila komplementarni dokument koji sadrži podatke o dobroj praksi za upotrebu videokonferencije u sudskim postupcima razvijenu u nekoliko država. Centralna i istočno-evropska pravna inicijativa (CEELI Institut), objavila je u avgustu 2021. godine dokument pod nazivom „*Praktične smjernice za suđenje na daljinu u Centralnoj i Istočnoj Evropi*“. Centar za međunarodnu arbitražu u Beču objavio je „*Bečki protokol – praktični spisak za daljinske rasprave*“ itd.

³¹ B. Babović Vuksanović, „Ročišta na daljinu u parničnom postupku“, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, broj 2/2022, 543.

³² Preporuka savjeta Evropske unije broj 20.

5.1. Načelo neposrednosti

Pravni značaj načela neposrednosti, ogleda se u tome što se materijalne činjenice kao i dokazi izvode neposredno pred sudom. Stvarni značaj ovog načela ogleda se u tome što sud neposredno stiče lično uvjerenje o stanju stvari, o strankama i o relevantnosti informacija do kojih je došao ocjenom dokaza. Pravno zaštitna funkcija načela neposrednosti ogleda se u tome da dokazi trebaju biti izvedeni neposredno pred sudom.³³ Ovdje se javlja veoma značajno pitanje da li ovo načelo treba posmatrati i tumačiti veoma usko ne ostavljajući bilo kakvog prostora da se dokazi izvode bilo kako drugačije nego isključivo neposredno lično pred sudom u njegovom fizičkom smislu. Takvo usko tumačenje spriječilo bi razvoj i primjenu naprednih tehnologija koje kao takve bi mogle poslužiti kao odgovarajuća pomagala za brži efikasniji sudski postupak. Vođenje parničnog postupka u kojem je obezbijeden i tonski i video snimak može se smatrati adekvatnom zamjenom fizičkog prisustva stranke pred sudom u konkretnom sudskom postupku, i kao takvo, vođenje postupka uz korištenje odgovarajućih informacionih tehnologija koje obezbjeđuju tonski i video zapis u potpunosti odgovara pravnim standardima na kojim se temelji načelo neposrednosti. Istovremeni prijenos slike i zvuka putem videokonferencijske veze u bitnim elementima obezbjeđuje utisak kakav se može steći i uživo.

5.2 Načelo javnosti

Korištenje videokonferencijske veze u parničnom postupku, na određen način dovodi u pitanje ostvarivanje načela javnosti. Načelo javnosti, je mnogo dominantnije u krivičnom nego u parničnom postupku, jer na određen način obezbjeđuje povjerenje u pravosuđe te osigurava da se stranke zaštite od donošenja odluka u tajnosti. U parničnom postupku načelo javnosti podrazumijeva pravo svakog građanina na transparentan postupak. U situaciji kada se ročište održava na daljinu, dilema je da li je zadovoljen princip transparentnosti koji se temelji na načelu javnosti, u situaciji kada učesnici u postupku koriste video komunikacijske uređaje dok sudija vodi postupak iz sudnice koje suđenje je otvoreno za javnost. U tom slučaju načelo javnosti obezbjeđuje mogućnost svakog građanina da prati takvo suđenje. Na opisani način prijenosom ročišta uživo putem interneta može se obezbijediti da ročište prati širi krug lica. Mišljenja nekih autora su da prijenos ročišta putem interneta omogućio bi šire učešće javnosti, ali procjena svih aspekata ostvarivanja načela parničnog postupka i osnovnih garancija u postupku u slučaju takvog ostvarivanja načela javnosti (ako se izuzmu pandemijski uslovi) prevazilazi okvire ovog rada.³⁴

³³ Član 101. ZPP-a FBiH „Postupak na glavnoj raspravi odvija se usmeno, a dokazi se izvode neposredno pred sudom, ukoliko nije drugačije predviđeno ovim zakonom.”

³⁴ B. Babović Vuksanović, „Ročišta na daljinu u parničnom postupku“, *Anali Pravnog fakulteta*

5.3. Načelo kontradiktornosti

Održavanje ročišta na daljinu mora biti organizovano na način da se obezbijedi i načelo kontradiktornosti. Sud je, u drugim zemljama, obično taj koji odlučuje da li će se ročište zakazati putem videokonferencijske veze ili uživo, odnosno to pitanje se tretira kao pitanje upravljanja postupkom.³⁵ Kod primjene ovog načela, sud posebno treba da vodi računa o ravnopravnosti parničnih stranaka u toku postupka tako što će obezbijediti strankama jednak položaj kako prilikom samog zakazivanja ročišta na daljinu tako i prilikom održavanja ročišta.

5.4. Pravo na pravično suđenje i održavanje ročišta na daljinu

Kod eventualnog organizovanja suđenja na daljinu sud bi imao obavezu da se stara o tome da se prilikom održavanja ročišta na daljinu poštuje garancija prava na pravično suđenje. U tom pogledu, Komitet ministara Savjeta Evrope sačinio je Smjernice za rješavanje sporova na daljinu u građanskim i upravnim sudskim postupcima,³⁶ u kojima je ukazano na to da države treba da obezbijede jednostavan pristup suđenju na daljinu, ali i pouzdanost i bezbjednost tog procesa. Evropski sud za ljudska prava je našao da održavanje ročišta putem videokonferencijske veze nije samo po sebi neusklađeno sa ostvarivanjem prava na pravično suđenje iz čl. 6. Evropske konvencije o ljudskim pravima. Suđenje na daljinu putem video konferencijske veze se ima posmatrati kao tehničko sredstvo koje se koristi u postupku, ali mora biti omogućeno da se koristi bez tehničkih smetnji.³⁷ Takav pravni pristup je u skladu i sa zaključcima sa Okruglog stola o iskustvima u korištenju video-konferencija, koji je održan u organizaciji Savjeta Evrope. U skladu sa navedenim zaključcima kod ročišta na daljinu korištenje videokonferencijske veze predstavlja dio tehnološkog progressa koji mora da nađe svoje mjesto i u parničnom postupku, zbog čega je neophodno reformisati budući Zakon o parničnom postupku kroz pružanje mogućnosti vođenja i održavanja ročišta na daljinu putem video konferencijske veze.

u Beogradu, broj 2/2022, 546.

³⁵ Ovaj pravni standard je u skladu i sa zaključcima sa Okruglog stola o iskustvima u korištenju video-konferencija, koji je održan u organizaciji Savjeta Evrope (Savjet Evrope 2020.)

³⁶ Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on online dispute resolution mechanisms in civil and administrative court proceedings, June 2021. (Vidi Krstić *et al.*, 2021.)

³⁷ Odluka ESLJP 21272/03 u predmetu *Sakhnovski protiv Rusije* od 2. novembra 2010. godine, 97. Više o praksi ESLJP (Vidi Krstić *et al.*, 2021.)

6. Prednosti i nedostaci suđenja na daljinu u odnosu na postojeći način organizovanja suđenja

Obzirom da kod suđenja na daljinu učesnici u sudskom postupku nisu nužno fizički prisutni, isti učestvuju u postupku korištenjem tehnologije ili elektronskih sredstava, zbog čega se sa razlogom postavlja pitanje da li je ovakav vid organizovanja suđenja uopće mogući u njegovom funkcionalnom pogledu, te pitanje da li ovakav način organizovanja suđenja sa sobom povlači određene prednosti. Također potrebno je uzeti u obzir i nedostatke koji će se posljedično pojaviti organizovanjem suđenja na daljinu, te da li su ti nedostaci takve prirode da u bitnom dijelu ne mogu utjecati na primjenu temeljnih načela na kojim se zasniva sudski parnični postupak. Obzirom da određeni uporedno pravni sistemi u većoj ili manjoj mjeri primjenjuju mogućnost suđenja na daljinu isti takvi sistemi su imali mogućnost da izdefinišu stavove o pozitivnim i negativnim stranama ovakvog načina vođenja sudskih postupaka. Slijedeći uporedno pravna iskustva pravnih sistema u kojim se praktikuje organizovanje suđenja na daljinu, moguće je ukazati na neke osnovne prednosti i nedostatke koje će prepoznati većina država koje se opredijele da uvedu ovaj način suđenja.³⁸

Prednosti suđenja na daljinu su takve da olakšavaju parničnim strankama pristup sudu, a koje nisu na istoj lokaciji kao i sud, jer ovakav vid i način suđenja omogućava parničnim strankama da sa mjesta odakle se nalaze direktno uzmu učešće u postupku bez potrebe njihovog fizičkog prisustva u sudnici.³⁹ Stvaranjem pretpostavki za održavanje ročišta na daljinu, dolazi do smanjenja ukupnih ličnih troškova parničnih stranaka i drugih učesnika u postupku, kao što su troškovi prijevoza, troškovi odsustva sa posla, i sl. Do posebnog smanjenja ukupnih troškova bi došlo i u pogledu angažmana punomoćnika stranaka koji su najčešće profesionalna lica, advokati, pravobranioci i sl., čiji troškovi odsustvovanja su određeni tarifom i kao takvi su veoma visoki. U tom slučaju, punomoćnici i drugi zastupnici stranaka ne bi morali putovati i po nekoliko sati od sjedišta kancelarije do sjedišta suda radi održavanja ročišta, tako da bi se smanjili troškovi u pogledu njihovog prevoza, te u pogledu izgubljenog vremena,

³⁸ Evropska komisija za efikasnost pravosuđa (CEPEJ), usvojila je poseban dokument „*Smjernice za videokonferenciju u sudskim postupcima*.“ Radna grupa za sajber pravdu i vještačku inteligenciju CEPEJ-a, u novembru 2021. godine objavila komplementarni dokument koji sadrži podatke o dobroj praksi za upotrebu videokonferencije u sudskim postupcima razvijenu u nekoliko država. Centralna i istočno-evropska pravna inicijativa (CEELI Institut), objavila je u avgustu 2021. godine dokument pod nazivom „*Praktične smjernice za suđenje na daljinu u Centralnoj i Istočnoj Evropi*“. Centar za međunarodnu arbitražu u Beču objavio je „*Bečki protokol – praktični spisak za daljinske rasprave*“, itd.

³⁹ Npr. parnična stranka koja ima prebivalište u Bihaću pod pretpostavkom mogućeg suđenja na daljinu imala bi mogućnost da bez izlaganja nepotrebnom putovanju uzme učešće pred sudom u Sarajevu ili Mostaru ili nekim drugim sudom koji je fizički udaljen od prebivališta stranke po nekoliko stotina kilometara.

a isti ti punomoćnici i zastupnici bi svoje dragocjeno vrijeme mogli iskoristiti na mnogo kvalitetniji način, svojim angažovanjem u drugim predmetima. Suđenje na daljinu pruža mogućnost održavanja ročišta koja se inače ne bi mogla održati kod tradicionalnog načina organizovanja suđenja. Svjedoci smo bili u proteklom periodu kada je zbog pandemije COVID-19, rad sudova zbog izbjegavanja fizičkog kontakta bio u većem dijelu onemogućen, a što je za posljedicu se odrazilo na ukupnu dužinu trajanja postupaka. Suđenje na daljinu u takvim slučajevima predstavlja idealan model načina organizovanja suđenja koje se može provoditi bez obzira na bilo kakav oblik pandemije jer je fizički kontakt u cijelosti ili u većem dijelu isključen. Suđenje na daljinu može poslužiti kao dobra osnova i pretpostavka za bolju vjerodostojnost i učinkovitost sudova, tako što sudije bi mogli rješavati predmete bez obzira na mjesto njihovog nastanka, čime bi se povećala dostupnost sudija s određenim stručnim znanjem i iskustvom, te na taj način bolje organizovala funkcionalna nadležnost sudova na teritoriji cijele države. Suđenja na daljinu mogu doprinijeti boljoj mobilnosti pravosudnog sistema tako što omogućuju ravnomjerniju raspodjelu predmeta među sudijama bez obzira na njihovu geografsku lokaciju. Suđenja na daljinu stvaraju kvalitetnu pretpostavku u pogledu stvaranja mogućnosti profesionalizacije sudija ukoliko bi se funkcionalna nadležnost proširila na čitavu teritoriju BiH. U tom slučaju određeni sudovi ili sudije bi se mogli usko specijalizirati samo za određene vrste sporova što bi značajno utjecalo na kvalitet sudskih odluka te bolju organizaciju pravosuđa u cjelini. Suđenja na daljinu stvaraju kvalitetnu pretpostavku za okončanje postupaka u razumnom roku. Nisu rijetke situacije da sudovi moraju odgoditi zakazana ročišta samo iz razloga što parnične stranke, svjedoci, vještaci ili drugi učesnici iz razloga objektivne prirode kao što su gužve na putu, saobraćajni udesi, odroni na cesti, blokade puteva i sl., nisu u mogućnosti pristupiti na zakazana ročišta. U tom slučaju sudovi zbog navedenih razloga donose rješenja kojim se tužbe smatraju povučenim, a koji ishodi postupaka za sa posljedicu imaju isticanje osnovanih prijedloga za povrat u pređašnje stanje, a potom vraćanje postupaka u stanje prije propuštanja, što sve navedeno za posljedicu ima gubljenje dragocjenog vremena. Ročišta na daljinu mogu biti troškovno učinkovita za državu jer će u zgradi suda možda trebati manje fizičkog prostora za održavanje ročišta uz fizičku prisutnost sudionika. Može ih se organizirati unutar i izvan zgrade suda, i to bez sudjelovanja određenih sudskih službenika i namještenika, sudskih policajaca. U pravilu suđenja na daljinu putem video konferencije i internetskog prijenosa u svakom pogledu mogu povećati transparentnost postupaka i olakšati njihovo praćenje pripadnicima javnosti i predstavnicima medija, i akademske zajednice. Videokonferencije i internetski prijenosi mogu olakšati pristup ročištima onima koji se bave praćenjem rada pravosudnog sustava.⁴⁰ Kod organizovanja suđenja na daljinu neophodno je, u

⁴⁰ Europska komisija (2021.) Digitalizacija pravosuđa [na internetu]. Dostupno na: https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/digitalisation-justice_en

skladu sa osnovnim pravima i slobodama koja su proklamovana konvencijama, obezbijediti jednakost strana u postupku, pravičnost, povjerenje, te sigurnost, kao i zaštitu podataka.

Kao mogući nedostatak suđenja na daljinu mogući je rizik informatičkog prekida komunikacije u toku suđenja. Ova mogućnost može biti posljedica tehničkih smetnji, preopterećenosti kapaciteta suda (broj mogućih konekcija zavisi od kvaliteta interneta). Također kao mogući nedostatak kod suđenja na daljinu moguća je zloupotreba identiteta stranaka koje učestvuju u postupku, o kojim mogućim neželjenim posljedicama je potrebno voditi računa prilikom propisivanja samih procedura organizovanja suđenja na daljinu.

7. Zaključak

Digitalizacija pravosuđa kroz budućnost predstavlja neminovan reformski proces, a suđenje na daljinu treba posmatrati kao sastavni dio ukupnog procesa digitalizacije pravosudnog sistema svake države pa tako i Bosne i Hercegovine. Uzimajući u obzir činjenicu da su savremene informacione tehnologije revolucionarno napredovale, te kao takve su u svakom segmentu društva doprinijele bržem procesu organizovanja rada, bržem protoku informacija, efikasnijem povezivanju ljudi i roba, neophodno je sagledati sve te savremene informacione mogućnosti te u pogledu organizovanja funkcionalnijeg načina vođenja parničnog postupka iste inkorporirati u sam parnični postupak, te na taj način postupak učiniti mnogo funkcionalnijim, a rad suda mnogo efikasnijim, kako bi se sve na kraju pozitivno odrazilo na kvalitetniju organizaciju pravosuđa u cjelini te u konačnici efikasniju pravnu zaštitu građana.

Uzimajući u obzir iskustva uporedno pravnih sistema, može se zaključiti da organizovanje suđenja na daljinu pomoću video komunikacijskih tehnologija predstavlja budućnost savremenog organizovanja rada pravosuđa u cjelini, koje ima velike prednosti u odnosu na postojeći način organizovanja suđenja, pa u tom pogledu kroz buduću reformu parničnog postupka neophodno je primjenjujući iskustva uporedno pravnih sistema postupno pristupiti organizovanju suđenja na daljinu iznalaženjem odgovarajućih načina korištenja digitalnih video komunikacija kako bi se postigao željeni efekat, a da pri tome ne budu ugrožena načela neposrednosti, načelo javnosti, i načelo kontradiktornosti, koja osiguravaju ravnopravan pravni položaj parnični stranaka u toku parničnog postupka.

DISTANCE TRIAL AS AN ASSUMPTION CONDUCT OF LITIGATION PROCEDURE

Summary

Traditional way of guidance civil procedure is made of “Law of civil procedure” where it is written that attendance of everyone included in the case is mandatory. Development of modern information technologies and having emergency situation as it was with COVID-19, made us thinking how to provide litigants access to the court, while at the same time having the traditional way of conducting litigation, which is based on the principle of immediacy, the principle of publicity, and the principle of adversariality. All of these principle should be incorporated with digital information solutions that would contribute more economically and functionally guidance civil procedure with all rights of civil retained. Through this scientific research, writer will by researching the possible way of conducting court litigation using informational videoconference technologies with a special focus on comparative legal solutions, with the aim of researching the possible organization of trials without the need for the physical presence of litigants and other participants during the process, through finding possible appropriate legal solutions that would create prerequisites for holding remote hearings as a more functional way of conducting civil proceedings.

***Key words:** litigation, information technologies, distance hearing, litigants, pandemic, digitization of litigation proceedings*